

Горох М. Носівський осередок Торгсину

У даній статті автор, використовуючи широке коло архівних документів, розглядає невідомі раніше сторінки з історії функціонування Торгсину в Носівці. Особлива увага приділена поновленню імен працівників крамниці «Торгсин».

Ключові слова: Торгсин, Носівка, крамниця, біографія.

Горох Н. Носовский торговый пункт Торгсина

В данной статье автор, используя широкий круг архивных документов, рассматривает неизвестные ранее страницы из истории функционирования Торгсина в Носовке. Особое внимание уделено восстановлению имен работников магазина «Торгсин».

Ключевые слова: Торгсин, Носовка, магазин, биография.

Gorokh M. Torgsyn store in Nosivka

In this article author using the wide circle of archived documents examines previously unknown pages from history of functioning of Torgsyn in Nosivka. The special attention is spared to renewal of workers' names of Torgsyn's store.

Key words: Torgsyn, Nosivka, shop, biography.

[надійшло до редакції: 08.08.2014 р.]

УДК 572.71(477.82)«16/19»

Yuriy DOLZHENKO
(Kyiv)

Craniological characteristics of Baturyn's population in 17–18 centuries

According to the researcher M. Vasilenko, active settling the territory of Pryluky, Nizhyn and Konotop regions started mainly after Deulin truce between Poland and Muscovy in 1618 [16, p. 291]. Exploring the emergence of settlements on the territory of Nizhyn regiment, A. Lazarev concluded that the main peak of the colonization of this area fell on the second quarter of 17 century [32, p. 2]. At the same time, Baturyn as a city was established [26, p. 72-73], [33, p. 337], [34, p. 12]. At the end of the 1620, Baturyn had constant population [31, p. 260].

Baturin ranks a special place among the historical cities of Ukraine: during 1669–1708 there was a residence of Hetmans of Left Bank Ukraine. On November 2, 1708 the city burned down in the flames of the Great Northern War that made it a standard archaeological memorandum of Cossack time.

By the expedition of History Department of Chernihiv State Pedagogical Institute, researchers of IA NASU led by O.P. Motsya, Doctor of History, V.P. Kovalenko, Doctoral Student, and Y.M. Sytyi, Doctoral Student, supported by V.I. Mezentshev, Professor of University of Toronto, the city territory was examined, the church cemeteries and burials of 17–18 centuries were found in different parts of the city [44, p. 107].

The history of anthropological study of the Dnipro Left Bank population of Cossack time was started by W. Bushkovych [53] and continued by V.P. Alekseyev [3, p. 311-366]. The researcher worked on and united the eastern Ukrainians into one group (27 male and 10 fe-

male skulls of Kharkiv and Poltava provinces). Some anthropological observations of Slobozhanshchyna [6, p. 168-177] and Poltava are given in joint articles of A. Artemyev and O. Kovalenko [7, p. 54-55]. Poltava region is currently represented by a series of Lyutenka town in Hadyach area [20, p. 487-507]. Two articles were dedicated to the population of Sumy [9, p. 208-214]. Short previous publication about ethnic craniology of Baturyn population was published in 2012 [14, p. 24-27]. The given city series is one of three craniological groups of 17–18 centuries which were recently obtained during archaeological researching on the territory of the Dnipro Left Bank.

Methods and materials. Sex and age definitions and measurements of anthropological material were held in Kyiv in the laboratory of Institute of Archaeology National Academy of Sciences of Ukraine. 87 skulls were studied (54 male and 29 female and their fragments) from the excavations in Fortress in 2005–2009 (Life-giving Trinity Cathedral) and redeposition [44, p. 107]. The main 33 burials were found in 2008, 21 were found in 2008, two – in 2005. 30 burials are difficult to determine due to lack of passports.

Measurements of the skulls were carried out by standard skulls craniological method where the numbering signs were indicated after P. Martin and nasomalar and zygomaxillary angles of horizontal facial profile were calculated using a nomogram [3, p. 343], [59]. The definition of craniometrical lambda point was made using the method of L.H.D. Buxton and G.D. Morant [54, p. 19-47]. In tables, linear dimensions are pointed in mm, angles – in degrees. Parameters are marked as follows: n – number of cases, M – arithmetic mean value, m (M) – error arithmetic mean, σ – standard deviation, ms – error standard deviation.

To assess the measurement attributes the tables were used with signs of average values compiled by G.F. Debets [2]. Gender of buried humans was determined entirely by the structural features of the skull, as the backbone was departed (except fortress). Age was determined complexly on the basis of the skulls, cranial joints and teeth [52], [63, p. 499-532].

Also, to describe Baturyn craniological series of the 17–18 centuries, the method was used which belongs to one of racestudying branches – ethnic craniology proposed by A.G. Kozintsev, Doctor of History [29, p. 55, 110], [57, p. 213-244]. When interpreting the data computer programs were used created by B.A. and A.G. Kozintsev in 1993, and A.V. Gromov Ph.D in 1996.

Characteristics of craniological type of population. As it has been already mentioned, male craniological series includes 54 skulls. Average data for all signs is placed in the table.1. They form the basis of the total craniological characteristics of the studied city. In general, male series is well maintained and represented. Development of muscular relief of male skulls is moderate. Upper nasal some and eyebrows parts are developed medium. Mastoid appendage is well developed (2.4 points).

Male series is characterized by moderate length and large breadth of the skull and consists of 18 mezocranic and 36 brahocranic skulls, average cranial index is (81.3), it's brahocranic. Horizontal circumference of skulls through the craniometrical point ofrion according to the absolute size is large. On the relative height and first altitude-breadth index sample includes two low (hamenocranic) skulls (R & B), twenty-two medium high (ortocranic and twenty-four high (hipsicranic) skulls. On average series is hipsicranic on the border with moderate categories. According to the second altitude-cross index male sample includes twenty-two low (taypenocranic) skulls, nineteen medium (metriocranic) and only seven high (acro-

cranial) skulls. On average according to the second altitude-cross index the series is metriocranic, indicating a moderate on the whole height of the skull in this group (Table. 1, 2). Ear height is in the range of medium size and on the border with large absolute size. Frontal bone has a moderate breadth at the front and large on the dorsal plane. The breadth of the forehead by the fronto-cross index [39, p. 99] is in the middle category. The breadth of the occiput is moderate. Very small category sizes have been found in two skulls, also three skulls have a very large breadth of the occiput (cem. 205, 207, skull T1). In the skull of cemetery 207, the categories exceed the absolute sizes of the world standards [2, p. 116].

Zygomatic diameter on average is moderate (135.2 mm), its variation is high, from very small 125,0 mm. of the skull of cem. 189 to very large 143.0 mm. of skulls from cem. 115, 177. Determined according to forty-nine skulls upper face height belongs to the category of small size (66.0 mm). Herewith the relative height and width of the face characterizes it as wide (eurien) by upper-facial index (48.6). These data complements general facial index which also indicates the broad face in the group (euryprozopy). Signs, which determine whether flatness of the facial department is used for diagnosing racial types of the first order in the craniological material, include profiling of nasomalar and zygomaxillary horizontal angles [2, p. 55]. In the Baturyn male series these angles are small (respectively 138,6° and 128,4°) indicating a good profiled face, the depth of canine fossa is generally moderate. Relatively low orbits altitude and their average width cause small orbit index, which indicates the low orbit (hameconhy) on maxylo-frontal index. The nasal aperture of men's series is characterized by moderate width and low height. In general, the nasal index (49.1) shows a moderate wide nose (mezoryny). The angle of nose protrusion is large (31,8°). The lower edge of the pear-shaped aperture (Anthropinae) is 65,3 %. In turn, front nasal fossa (Fossae praenasales) is fixed in 34,6 % indicating some prairie admixture. Canine fossa is developed moderately (-5.2). In general, male group refers to a large European race.

Comparison of the quadratic deviations of 62 main characters (without maxylofrontal measurements and indexes) and indexes of skulls from Baturyn with standard ones discovered that male skulls differ increasing variability to 27 features (43,5 %) and decreasing variability to 11 features (17,7 %). 24 features of sixty-two investigated ones (38,7 %) are standard (Table 1). Thus the studied group was given the highest percentage by standard average quadratic deviation, in contradistinction to male series of Bilhorod, Lyutenka, Lutsk, Sumy.

Table 1. Average sizes and indexes of Baturyn's male skulls in 17–18 centuries

Martin's №	The traite	♂						
		M	n	σ	m(M)	ms	min.	max.
1	longitudal diameter	180,4	54	6,1	0,83	0,59	166,0	192,0
8	Transverse diameter	146,7	50	4,8	0,68	0,48	135,0	158,0
17	Altitude diameter	136,0	49	5,4*	0,77	0,55	121,0	146,0
5	Cranial length	102,3	48	4,4*	0,64	0,45	91,0	111,0
9	The smallest diametr of a forehead	97,6	54	4,0**	0,55	0,39	88,0	104,5
10	Smallest forehead breadth	123,7	51	5,3*	0,74	0,52	111,0	133,0
11	Cranial breadth	127,4	45	4,7	0,70	0,49	118,0	138,7
12	Occiput breadth	111,4	46	4,9*	0,72	0,51	101,0	126,0
45	Zygomatic diameter	135,2	49	4,7	0,67	0,48	125,0	143,0

НІЖИНСЬКА СТАРОВИНА

40	Facial length	98,1	45	5,0	0,74	0,52	90,0	109,0
48	Upper facial length	66,0	49	3,4**	0,49	0,35	60,0	73,8
43	Upper facial breadth	105,1	54	4,1*	0,55	0,39	92,0	112,5
46	Middle facial breadth	96,3	47	5,4*	0,79	0,56	87,0	111,5
55	Nasal height	50,4	48	2,8	0,40	0,28	47,0	57,0
54	Nasal breadth	24,7	47	1,9	0,28	0,20	20,7	29,0
51	Orbital breadth	42,1	48	1,8	0,27	0,19	39,0	45,5
52	Orbital height	31,9	48	2,1*	0,31	0,22	27,0	38,0
20	Ear height	116,3	45	3,0**	0,45	0,32	110,9	122,7
SC (57)	Simotic breadth	9,7	50	1,8	0,26	0,18	6,0	13,0
SS	Simotic height	4,5	49	1,2*	0,18	0,13	2,0	6,0
MC (50)	Maxillary frontal breadth	20,5	46	2,3	0,34	0,24	16,3	27,0
MS	Maxillary frontal height	8,4	45	2,1	0,31	0,22	5,0	11,0
DC (49a)	Dacryal breadth	23,6	45	2,1	0,31	0,22	20,0	29,0
DS	Dacryal height	11,9	44	1,6	0,25	0,17	8,0	16,0
FC	Canine fossa depth	5,2	44	1,7*	0,26	0,19	1,2	8,0
75(1).	∠ Nasal protrusion angle	31,8	38	5,3*	0,86	0,61	20,0	41,0
77.	∠ Nasomalar angle	138,6°	47	5,1*	0,75	0,53	128,0°	150,0°
∠ Zm.	Zygomaxillary angle	128,4°	46	4,5	0,67	0,47	119,0°	144,0°
Martin's №	The traite	Baturyn in 17–18 centuries						
		M	n	σ	m(M)	ms	min.	max.
	Nasal bridge	2,4	54	1,0	0,13	0,09	1,0	4,0
	Eyebrows	1,9	54	0,4	0,06	0,04	1,0	2,0
	External occipital hill	1,2	52	1,0	0,14	0,10	0,0	4,0
	Mastoid processus	2,4	47	0,7	0,10	0,07	1,0	3,0
	Forward-nose beard	3,7	44	1,0	0,15	0,10	1,0	5,0
23a	Ofrion horizontal circumference	519,2	42	10,0**	1,54	1,09	495,0	540,0
24	Transverse arch	327,6	42	8,2**	1,26	0,89	312,0	347,0
25	Sagittal curve	367,1	44	12,7	1,91	1,35	342,0	395,0
26	Frontal arc	126,4	46	5,8	0,86	0,81	115,0	143,0
27	Parietal arc	127,1	46	6,9**	1,01	0,72	110,0	137,0
28	Occipital arc	113,1	44	7,1	1,07	0,76	100,0	126,0
29	Frontal chord	111,3	53	4,3**	0,59	0,42	99,0	121,4
30	Frontal chord	112,5	50	6,0	0,85	0,60	100,0	131,4
31	Occipital chord	94,6	45	5,8*	0,87	0,61	85,0	107,0
60	Alveolar arch length	54,4	40	3,3*	0,52	0,37	46,0	61,0
61	Alveolar arch breadth	62,1	40	3,5*	0,55	0,39	52,0	69,0
7	Occipital foramen length	35,5	44	2,8*	0,42	0,30	30,0	44,0
16	Occipital foramen breadth	30,7	42	1,7**	0,26	0,19	28,0	42,0
Sub. NB	Forehead bending height	24,7	51	2,5*	0,34	0,24	20,0	31,0
OS	Occipital bending height	26,0	44	3,0	0,45	0,32	20,0	31,0
Index:								
8:1	Cranial (transverse - longitudinal)	81,3	51	3,9*	0,54	0,38	73,0	91,6

17:1	Altitude longitudinal	75,2	48	3,3	0,48	0,34	67,4	85,8
17:8	Altitude cross	92,6	48	5,2*	0,75	0,53	79,6	105,8
9:8	Skull cross	66,5	51	3,7*	0,51	0,36	57,9	73,2
20:1	Altitude longitudinal	64,5	44	2,5	0,38	0,27	59,3	71,7
20:8	Altitude cross	79,2	44	3,3	0,50	0,35	67,1	86,2
10:8	Coronary cross	84,6	50	3,4*	0,48	0,34	77,6	92,3
9:10	Frontal latitudinal	78,9	50	4,0*	0,56	0,40	68,8	90,2
45:8	Cross Fazio cerebral	92,4	47	4,1*	0,59	0,42	82,2	102,2
48:17	Vertical Fazio cerebral	48,3	45	3,6*	0,53	0,38	36,4	57,0
9:45	Fronto-zygomatic	71,8	47	3,2**	0,47	0,33	65,4	78,7
10:45	Coronary-zygomatic	91,3	46	4,6*	0,69	0,48	78,9	102,4
40:5	Facial protrusion	96,1	44	4,7*	0,71	0,50	88,0	106,5
48:45	Upper facial	48,6	46	3,6*	0,53	0,38	33,8	54,1
47:45	Total facial	83,8	16	4,6**	1,15	0,82	77,5	91,4
54:55	Nasal	49,1	47	4,0	0,59	0,42	38,7	57,2
DS:DC	Dacrial	50,7	44	8,4	1,26	0,89	29,6	71,1
SS:SC	Simotic	46,7	49	11,4	1,64	1,16	26,1	77,8
MS:MC	Maxillary frontal	40,2	45	9,8	1,46	1,03	22,2	68,4
52:51	Orbital	75,6	48	4,7**	0,68	0,48	67,5	86,4
63:62	Palatal	76,8	42	7,5	1,15	0,81	64,2	92,9
61:60	Maxillary alveolar	114,4	40	8,2*	1,29	0,91	98,3	131,7

M – arithmetic mean value, n – number of cases, σ – standard deviation, m (M) – error arithmetic mean, ms – error standard deviation, * – more than the standard value standard deviation. ** – less than the standard value standard deviation.

Particular interest is some anthropological features of female group (Table. 3). A series of 28 skulls and their fragments are characterized by moderate massive, relief of the nose part, occiput, expressive of mastoid condoyle and eyebrow arches are minor. External nuchal hump is absent or poorly developed (average point is 0.4). Longitudinal and transverse diameter of the skull is moderate. After index the sample is brahricranian (81.8). The length of the skull base is average. Altitude longitudinal index is hipsicranian (high skulls), altitude cross is moderate (metriocranian). Horizontal circumference over craniometrian ofrion point is within the average values after global categories [2, p. 121].

Forehead is medium-wide, its bending height is moderate. Occiput is moderately wide, its bending height is well (25.6). Faces breadth is moderate (125.0 mm) and height is low (63.3 mm), well-profiled at the orbits level and anterior nasal spine. Upper facial index is mezenian (50.6) indicating a moderately broad face in the group. It is also possible to define a general facial index (86.3) fixed on six female skulls (mezoprozopy).

Relative altitude orbits is moderate (mezoconhy). Nasal aperture is characterized by medium breadth and low altitude; it is medium wide (mezorinnian) after the index (49.9). Nasal bridge is low after symotychnym and high after dacrialny index. It indicates a disparity of nasal bones in the group. At the skulls the lower edge of the turtle pear hole is defined 96,3 % by antropinian form and only one (cem. 66) is anterior nasal fossa. The angle of protrusion of the nose is measured at 24 skulls and denoted as large (25,8°). It is fully correlated with the general caucasian character of the Baturyn female series.

Comparison of the quadratic deviations of 63 basic signs and indexes of Baturyn skulls with standard ones discovered that female skulls differ by increasing variability in 24 fea-

tures (38,1 %) and decreasing in 21 (33,3 %). 18 signs of sixty-three investigated ones (28,5 %) are standard (Table 2).

Table 2. Average sizes and indexes of Baturyn's female skulls in 17–18 centuries

Mar- tin's №	The traite	♀						
		M	n	σ	m(M)	ms	min.	max.
1	longitudal diameter	171,2	27	6,7*	1,28	0,91	156,0	181,0
8	Transverse diameter	139,6	24	4,1**	0,84	0,59	132,0	148,0
17	Altitude diameter	130,6	25	4,6	0,93	0,66	122,0	141,5
5	Cranial length	96,3	25	4,8*	0,96	0,68	87,0	106,0
9	The smallest diametr of a forehead	93,1	28	3,7**	0,69	0,49	85,0	99,0
10	Smallest forehead breadth	118,3	25	5,2*	1,04	0,74	108,0	131,0
11	Cranial breadth	119,8	24	5,0*	1,02	0,72	109,0	129,0
12	Occiput breadth	107,1	25	3,8**	0,77	0,54	100,0	116,0
45	Zygomatic diameter	125,0	26	4,8	0,95	0,67	117,3	134,0
40	Facial length	92,3	24	5,1*	1,04	0,73	84,0	103,0
48	Upper facial length	63,3	26	3,2**	0,63	0,45	57,0	70,0
43	Upper facial breadth	100,0	26	3,6	0,70	0,49	91,0	107,0
46	Middle facial breadth	91,1	24	5,2*	1,05	0,75	79,0	100,0
55	Nasal height	47,9	27	2,8	0,54	0,38	43,8	55,0
54	Nasal breadth	23,9	27	1,7	0,33	0,23	20,5	27,3
51	Orbital breadth	40,0	26	1,9*	0,36	0,26	36,0	42,8
52	Orbital heigth	31,6	26	2,0	0,39	0,28	28,0	36,2
20	Ear height	112,1	25	3,7	0,74	0,52	105,9	121,7
SC (57)	Simotic breadth	9,2	25	1,9	0,38	0,27	6,5	13,5
SS	Simotic heigth	3,3	25	0,7	0,15	0,11	2,0	5,0
MC (50)	Maxillary frontal breadth	18,8	25	1,6	0,32	0,23	15,5	21,1
MS	Maxillary frontal height	6,8	25	0,9	0,17	0,12	5,0	8,0
DC (49a)	Dacrial breadth	21,8	25	1,4**	0,28	0,20	19,0	24,0
DS	Dacrial height	10,2	25	1,4	0,28	0,20	7,0	12,0
FC	Canine fossa depth	5,3	23	1,4*	0,29	0,21	2,0	7,0
75(1)	∠ Nasal protrusion angle	25,8°	24	5,8*	1,19	0,84	14,0°	40,0°
77.	∠ Nasomalar angle	139,7°	26	4,2	0,82	0,58	127,0°	149,0°
∠ Zm.	Zygomaxillary angle	129,2°	25	4,3**	0,87	0,61	120,0°	137,0°

Mar- tin's №	The trait	Baturin in 17–18 centuries						
		♀						
		M	n	σ	m(M)	ms	min.	max.
	Nasal bridge	1,3	28	0,4	0,08	0,06	1,0	2,0
	Eyebrows	1,2	28	0,4	0,07	0,05	1,0	2,0
	External occipital hill	0,4	26	0,5	0,10	0,07	0,0	1,1
	Mastoid processus	1,2	26	0,5	0,11	0,08	0,0	2,0
	Forward-nose beard	3,5	26	0,9	0,18	0,13	2,0	5,0
23a	Ofrion horizontal circumference	495,1	23	17,3*	3,61	2,55	460,0	530,0
24	Transverse arch	315,0	25	10,3	2,06	1,45	297,0	341,0
25	Sagittal curve	139,1	25	12,7	2,53	1,79	325,0	376,0
26	Frontal arc	122,0	26	7,5*	1,48	1,05	108,0	136,0
27	Parietal arc	118,3	26	6,3**	1,24	0,88	102,0	131,0
28	Occipital arc	108,8	25	6,6**	1,32	0,93	100,0	120,0
29	Frontal chord	108,3	28	5,3*	1,00	0,71	98,0	118,0
30	Frontal chord	106,2	26	5,1**	0,99	0,70	93,0	116,0
31	Occipital chord	92,4	25	5,3*	1,07	0,75	83,0	105,0
60	Alveolar arch length	50,4	22	3,8*	0,80	0,57	42,5	58,0
61	Alveolar arch breadth	58,9	22	4,0*	0,85	0,60	52,0	67,0
62	Palate length	44,7	26	3,3*	0,65	0,46	38,0	50,0
63	Palate breadth	35,2	26	2,3**	0,44	0,31	31,0	39,2
7	Occipital foramen lenth	34,0	26	2,5	0,50	0,35	26,0	30,0
16	Occipital foramen breadth	28,8	26	1,8**	0,35	0,25	24,6	33,0
Sub. NB	Forehead bending height	25,3	28	2,9*	0,54	0,38	22,0	32,0
OS	Occipital bending height	25,6	25	2,2	0,43	0,31	22,0	30,0
Index:								
8:1	Cranial (transverse - longitudinal)	81,8	24	3,5*	0,71	0,50	77,0	88,9
17:1	Altitude longitudinal	76,4	25	2,9	0,58	0,41	71,6	82,3
17:8	Altitude cross	93,4	24	3,6**	0,73	0,52	88,4	101,1
9:8	Skull cross	66,5	24	3,2	0,65	0,46	60,1	72,0
20:1	Altitude longitudinal	65,6	25	2,5	0,50	0,35	60,7	71,5
20:8	Altitude cross	80,1	24	2,7**	0,56	0,40	75,6	86,2
10:8	Coronary cross	84,2	23	3,4*	0,71	0,50	77,7	91,6
9:10	Frontal latitudinal	79,0	24	4,0*	0,81	0,57	71,3	87,0

45:8	Cross Fazio cerebral	89,6	24	4,1*	0,84	0,60	81,9	100,0
48:17	Vertical Fazio cerebral	48,4	24	2,7**	0,54	0,38	43,1	53,8
9:45	Fronto-zygomatic	74,4	25	3,4	0,68	0,48	66,9	80,4
10:45	Coronary-zygomatic	93,7	23	4,3*	0,90	0,64	85,3	102,8
40:5	Facial protrusion	95,9	24	4,3*	0,89	0,63	83,0	107,9
48:45	Upper facial	50,6	24	2,9**	0,58	0,41	46,2	56,6
47:45	Total facial	86,3	6	3,6**	1,45	1,02	83,5	92,8
54:55	Nasal	50,0	27	3,6**	0,69	0,49	41,8	58,0
DS:D								
C	Dacrial	46,7	25	6,0**	1,19	0,84	35,0	57,5
SS:S								
C	Simotic	36,8	25	7,9**	1,59	1,12	22,0	52,6
MS:								
MC	Maxillary frontal	37,7	25	9,5	1,90	1,34	25,0	75,9
52:51	Orbital	79,2	26	4,3**	0,84	0,60	68,3	86,2
63:62	Palatinal	78,7	25	5,8**	1,16	0,82	68,1	92,1
61:60	Maxillary alveolar	116,3	21	8,7*	1,89	1,34	91,4	129,4

M – arithmetic mean value, n – number of cases, σ – standard deviation, m (M) – error arithmetic mean, ms – error standard deviation, * – more than the standard value standard deviation. ** – less than the standard value standard deviation.

Intra-group analysis. 40 male skulls have been involved into the intra-group analysis, 13 craniological characteristics have been used that have the greatest taxonomic value: three main diameters of the skull, the smallest breadth of the forehead, zygomatic breadth, upper facial height, nasal height and breadth, height and breadth of the orbit, horizontal angles profiling and symoty index.

78 correlation coefficients for 13 features of 40 male skulls were calculated to analyze the series for homogeneity. The study of obtained coefficients showed that a number of features are characterized by rather weaker degree of connection and very often with a negative sign. It is known that in homogeneous groups the vast majority of signs are usually interrelated with positive dependence. In the studied male group 34,6 % of cases have negative correlation coefficients. In addition, the low correlation coefficients, the value of which is less than the 0,300, have been found in 85,9 % of cases. However, craniometrical signs are bound by high degree of compliance, which also reflects the disruption of functional dependence of signs in the series. In homogeneous groups the longitudinal and transverse diameters have positive correlation of about 0.2–0.4. In the Baturyn male series weak negative relationship (–0.174) is observed between the signs that indicate the presence of one hand, more elongated and narrow, on the other hand – more wide and short forms of the skull. There is quite a strong positive relationship between the height of the face and nose (0.677). The correlation coefficient between the longitudinal diameter of the skull and upper face height usually remains within 0,300-0,400 [23, p. 225], [39, p. 229]. For male skulls from Baturyn it is strongly undervalued and formed (-0.064) indicating the presence in male series individuals of long-headed men with low face (cem. 2, 10, 27, 28, 164, 169, 177, 112, skull R, B, B1)

and short headed shapes with moderately high face on the border with high (cem. 33, 190).

Some similarity of craniometrical indicators has been detected between male burials 1 and 197 as well as 131 and 193. A similar situation is observed after multivariate cluster analysis.

In the intragroup analysis, on attracting 21 female skull, 14 craniological features (to the above mentioned angle protrusion of the nose is added) have been used. So, in order to analyze the group homogeneity 91 correlation coefficients for the 14 signs of 21 female skull have been calculated. In the studied female group 37,6 % of cases have negative correlation coefficients and 59,3 % positive. Low correlation coefficients, the value of which less than 0,300, have been found in 68,1 % of cases. It should be stressed that longitudinal and transverse diameter of the skull is in normal correlation. However, the correlation coefficient between the longitudinal diameter of the skull and upper face height is slightly lowered (0.263). Similarity of craniometrian signs has been revealed between female graves 41 and 93, 175 and 186.

Comparison of population groups of burials (Fortress, Holly Trinity Cathedral, Cathedral redeposition) in Baturyn and neighboring areas (intergroup multivariate analysis). As we know [46, p. 45], [49] besides Ukrainian, the Sich had certainly a lot of representatives of other nationalities - Poles, Lithuanians, Belarusians, Russians and others. There is even mention of the team of Vlachs who were hired to serve in the hunters army [34, p. 64-65]. Therefore, to identify analogs among near-contemporary groups the comparing of the studied series with a wide range of reference materials of 17–18 cent. Eastern Europe (30 groups) have been performed. To conduct both canonical [19, p. 212-230] and cluster analysis the several have been involved: St. Petersburg [25, p. 42-46]; Kozino [22, p. 433-440]; Chyhyryn [43, p. 55-61], Kyiv Monastery of St. Michael [42, p. 381-391], Vyshhorod [40, p. 75-79]; Lyutenka [20, p. 487-507], [27], Lutsk [24, p. 148-162], Sumy 18–19 centuries [9, p. 208-214]; Belarusians, Russians, Sebej, Staraya Ladoga, Ukrainian (Eastern, Southern, Central and Western) 18–19 centuries [3, p. 311-366]; Belarusian of 18–19 centuries Polissya [45, p. 27-28]; Latvians formed two series of 17–18 centuries, investigated by R.J. Denisova – Leymany, Purhayli [18, p. 26, 223-228, 241-243, 249-245] and three groups of 18–19 centuries, processed by V.P. Alekseev: Latvians 1, Latvians 2 and Latvians 3 [3, p. 226-231]; Moldavians are represented by one sample of 17–19 centuries – Varatik [13, p. 141-142]; Bilhorod [8]; Yaroslavl [15, p. 206].

In the intergroup analysis of male and female skulls 14 craniological features described above have been used.

The male population. 40,9 % of the total variability falls on the location of the first male series by the first canonical vector (CV). Male group of Baturyn with negative values of CV I (–0.437) shows similarities to the Russians from Sebej (–0.463), eastern Ukrainians (–0.366) and to some extent to Lutsk (–0.520). Such craniometrian features as orbital breadth, the longitudinal diameter of the skull, orbital height, upper face height and less nasal breadth and zygomaxillary angle had the greatest influence on the distribution of the present male series by canonical vector (CV) (Table 3).

Similarity of the study group with positive values of the vector (1,078) to Lutsk series (1,183) and Chyhyryn (0.920) can be marked after CV II (31,5 % of total variance). The distribution of the series in the coordinate field was generally influenced by the several: the angle of protrusion of the nasal bones (positive values), symotian index (negative values), transverse diameter of the skull and the smallest breadth of the forehead with a positive value vector.

According to CV III (27,4 % of total variance), male sample of Baturin with small positive values of the vector (0.020) shows similarities with Sumy series (0.006). The distribution of the series was generally influenced by several craniometrical features: nasal height, nasomalar angle, altitude diameter of the skull and less zygomatic diameter.

After cluster analysis [19, p. 230-276], the seventh step clustering shows similarity of Baturin male population to Lutsk selected sample (distance -0.060) and only on the thirteenth step to Bilgorod (0,078).

According to historians [10, p. 46], [34, p. 40], among the refugees on the Left Bank of the Dnipro most moved from the Polish-Lithuanian Commonwealth and Moskovia. V. Borisenko testified that the main reason of large migration of new settlers was the lack legal registration of serfdom and weaker feudal oppression [10, p. 46]. As to the similarity of the studied sample series from Lutsk, we should mention the names of famous natives from Volyn known from works by Serhiy Pavlenko: John Lomykovsky, General Captain, who was actually the second person in the Mazepa Hetmanate; Dmytriy Vasilyevych Chechel, Colonel, who was one of the most dedicated to Hetman Mazepa among serdyuks sergeant-major [34, p. 46, 77-78]. Also we can found Some information about Prince Gedeon Svyatopolk-Chetvertynskiy (Lutsk-Ostroh Bishop) in the work by N. Yakovenko. He was an immigrant from Volyhn to the Left-Bank Hetmanate and known as the matchmaker of Hetman Ivan Samoylovych [50, p. 433].

Table 3. Correlation coefficients I–III canonical vectors of 31 male group in 14–20 centuries from Eastern Europe

The trait	KV I	KV II	KV III
1 Longitudinal diameter	0.753	0.197	-0.210
8 Transverse diameter	-0.266	0.465	0.465
17 High Altitude diameter (b-br)	-0.052	0.165	0.534
9 Smallest forehead breadth	0.149	0.441	-0.048
45 Zygomatic diameter	-0.042	0.319	0.346
48 The upper face height	0.580	-0.509	-0.061
55 Nasal height	0.341	0.022	-0.674
54 Nasal breadth	0.457	-0.262	-0.268
51 Orbital breadth	0.882	0.191	0.279
52 Orbital height	0.687	0.253	-0.452
77 Nazomalar angle	-0.020	-0.181	0.599
∠Zmr. Zygomaxillary angle	-0.275	0.110	0.272
SS:SC. Simotic index	0.094	-0.565	-0.298
75(1). ∠ Nasal protrusion angle	-0.191	0.688	0.168
Contribution to total variance (%)	40.970	31.545	27.485

Female series. 47,7 % of the total variability is accounted in the location of the female series (Fig. 2) after the first canonical vector. Female group of Baturyn with negative values of the vector (-1.231) is statistically similar to Sumy skulls (-1.154). The distribution of the series in the coordinate field was generally influenced by the several: upper face height with positive values, zygomaxillary angle with the negative values, longitudinal diameter of the skull, orbital height, simotic index, nasal breadth and the smallest forehead breadth with positive values (table. 4).

According to CV II (-0,304), it is possible to mark a similarity of the studied female group to Latvians from Leymaniv (-0.307), Russians of southern region (-0.247), Bilhorod (-0.451), Latvians from Ludza (-0.244). Such craniometry signs as orbital breadth, transverse diameter of the skull, zygomatic diameter, nasal protrusion angle and nasal height influenced on the division of women's series for the second canonical vector (CV).

According to CV III, the Baturyn female group with negative values of the vector (-0.144) is statistically similar to Latyshok of Ludza (-0.176), Russians from Sebej (-0.170) and to some extent to the Ukrainians from Lyutenka (-0.076) and Vyshhorod (-0.342). For the distribution of the present series after CV the most important were two signs: height diameter of the skull and nasomallar face angle.

Noteworthy is the fact that female group by multivariate cluster analysis is similar to Bilhorod sample (-0.065) on the ninth step of clustering and to Kozino rural series (0.286) on the thirteenth step.

Table. 4. Correlation coefficients of canonical vectors I-III among 25 female groups in 14-20 centuries from Eastern Europe

The trait	KV I	KV II	KV III
1 Longitudinal diameter	0.555	-0.376	0.407
8 Transverse diameter	-0.213	0.435	0.016
17 High Altitude diameter (b-br)	-0.481	-0.168	-0.468
9 Smallest forehead breadth	0.343	-0.195	-0.153
45 Zygomatic diameter	-0.189	0.429	0.173
48 The upper face height	0.732	0.517	-0.172
55 Nasal height	0.174	0.346	0.078
54 Nasal breadth	0.415	-0.372	-0.282
51 Orbital breadth	0.427	0.445	0.302
52 Orbital height	0.499	0.016	0.260
77 Nazomalar angle	-0.190	0.259	-0.410
∠Zmr. Zygomaxillary angle	-0.741	0.200	0.262
SS:SC. Simotic index	0.483	-0.118	0.429
75(1). ∠ Nasal protrusion angle	-0.087	-0.357	0.097
Contribution to total variance (%)	47.746	30.191	22.064

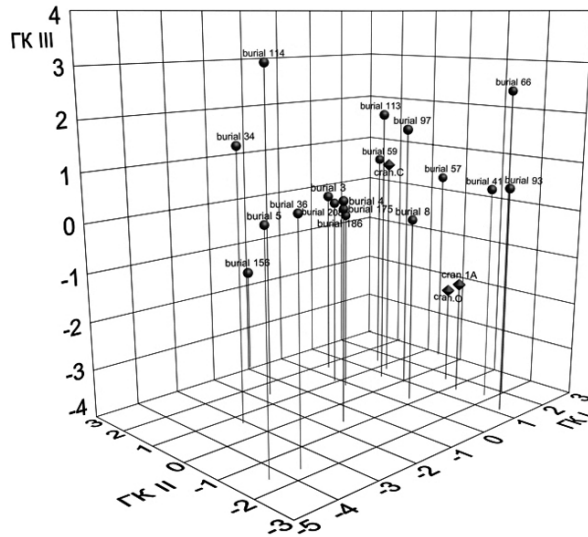

Fig. 1. Location of 31 male series in three dimensions. Russian-1 (Kursk region); Russian-2 (Southern colonies); Russian-3 (Odessa); Russian-4 (Orel region)

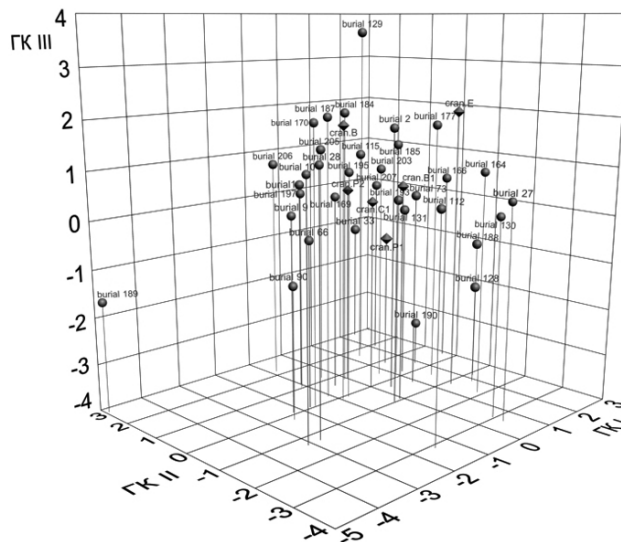

Fig. 2. Result of canonical analysis. Location of 25 female groups in three dimensions. Latvians-1 (Durbe); Latvians-2 (Western); Latvians 3 (Ludza)

Ethnic craniology. Six cranioscopic characteristics have been taken into account on 77 skulls: transverse palatal suture index (the TPSI); wedge-maxillary suture (the WMS); posterior zygomatic suture (the PZS); under orbital pattern type II (UOP-II); over orbital holes (OOH); occipital code (the OC). Male and female skulls have been examined together. For OC, PZS, UOP-II, TPSI and OOH data compiled without sex and calculated in half the amount of male and female values for WMS. Frequencies of signs of analyzed groups are presented in Table 5.

Table 5. Frequencies of cranioscopic signs in Baturyn's craniological series 17–18 centuries, %

№ n/n	Series	Century	OI	IP II	PZS	SS	TPSI	SOF
1.	Baturyn	17–18	20,4 (143)	40,6 (120)	4,6 (201)	48,0 (287)	70,4 (144)	35,0 (173)

Designation. Here and further: OI – occipital index, SS – sphenomaxillary suture, PZS – posterior zygomatic suture, IP II infraorbital pattern type II, TPSI – transverse palatine suture index, SOF – supraorbital foramen.

Occipital index (OI) in Baturyn's population by percentage is moderately high; posterior zygomatic suture (the PZS) has a small percentage; wedge-maxillary suture (the WMS) is generally more common in Caucasians than in Mongoloids [29, p. 55]. Therefore investigated series with the WMS in 48,0 % has no deviations from the rest the Europeoid groups. Sexual dimorphism in the series aimed at increasing values of the WMS in the male part of population, which fixed 98 signs, as opposed to the opposite sex, where found 47 signs wedge-maxillary suture. Frequency of under orbital pattern type II (UOP-II) in the Baturyn series is small – 40,6 %. Transverse palatine suture index (the TPSI) is high (70.4%). Since the unweighted average for Caucasians is 70,5 %, and for Mongoloid is 49,9 % [29, p. 110], so the studied series can be considered as Caucasoid. Percentage of over orbital holes (OOH) [47, p. 119-128] on Baturyn skulls is moderate (Table 5).

Thus, by six signs of craniometry, Baturyn sample demonstrates the combination of signs indicating its Caucasians, but attention should be paid to the frequency of under orbital pattern type II (UOP-II), which is lowered. Within the European race under orbital pattern type II (UOP-II) is less (29–40 %) in Bulgarians, Turks and Armenians, in southern Caucasians [29, p. 86]. Hungarians and Romanians, according to O. Davida [17, p. 203-210], also show «south» low sign of this trait (not above 45 %).

Conclusions:

1. Baturyn male sample is moderately brahricranian according to craniometry. Skull is high. Face is broad, low, well profiled. Orbits are low. A nose is of moderate breadth with a large angle protrusion of the nasal bones.

2. Female Series is brahricranian, the skull moderate is high. Faces are of medium breadth and low height, well profiled. Orbits are of moderate height, a nose is medium broad with a low bridge. Its angle of thrusting is large.

3. Considering increased variability of most traits that appear in overstated of standard values of quadratic deviation values in both male and female series of Baturyn and low correlation coefficients it allows to confirm Baturyn's population to be morphological heterogeneous in general.

4 According to craniometry, when comparing the studied groups by means of multivariate canonical analysis in three dimensions, there is a connection between Baturyn male sample and Russians from Sebej, collected series of the eastern Ukrainian, Sumy, Chyhyryn and to some extent Lutsk.

5 Baturyn female series show similarities to Latvian, Russian women of southern areas, groups of Belgorod, Vyshgorod, Lyutenka, Lutsk, Sumy.

6. After discrete-varying characteristics, where men and women have been examined together, relatively low frequency in orbital pattern type II appeared specific to the studied sample. This may indicate that the series belong to the circle of southern Caucasians.

References

1. *Абдушелшвили М.Г.* Антропология древнего и современного населения Грузии / М.Г. Абдушелшвили. – Тбилиси : Издательство Мецниереба, 1964. – С. 140–151.
2. *Алексеев В.П.* Краниометрия. Методика антропологических исследований / В.П. Алексеев, Г.Ф. Дебец. – М.: Наука, 1964. – 127 с.
3. *Алексеев В.П.* Избранное / В.П. Алексеев. – М.: Наука, 2008. – Т. 4. – С. 343.
4. *Алексеев В.П.* Остеометрия. Методика антропологических исследований / В.П. Алексеев. – М.: Наука, 1966. – 251 с.
5. *Алексеев В.П.* Очерк происхождения тюркских народов Восточной Европы в свете данных краниологии // Вопросы этногенеза тюркоязычных народов Среднего Поволжья ; КФАН СССР. – Казань : 1971. – С. 232–271.
6. *Артем'єв А.В., Колода В.В.* Некрополь с. Мохнач та фізичний стан населення Слобожанщини у XVII–XIX ст. // Археологічний літопис Лівобережної України (далі – АЛЛУ). – 2002. – № 2 (2003. – № 1). – С. 168–177.
7. *Артем'єв А.В., Коваленко О.В.* Матеріали з некрополю на околиці форштадту полкової Полтави (з аналізом стоматологічних захворювань населення козацької доби). // АЛЛУ. – Полтава, 1999. – № 2 (6). – С. 54–55.
8. *Безбородых В.И., Долженко Ю.В.* Палеоантропология городских жителей Белгорода XVII–XIX вв. [Электронный ресурс] / В.И. Безбородых, Ю.В. Долженко. // Антропологический форум – Online. – Access mode: <http://anthropologie.kunstkamera.ru/07/>.
9. *Білинська Л.І., Долженко Ю.В.* Населення Сум другої половини XVII–XVIII ст. за результатами археологічних та антропологічних досліджень пізньосередньовічного цвинтаря // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К. ; Нікополь. – 2013. – Вип. 22. – С. 208–214.
10. *Борисенко В.Й.* Соціально-економічний розвиток Лівобережної України в другій половині XVII ст. – К., 1986. – 264 с.
11. *Бунак В.В.* Антропология Западной Европы в современной зарубежной литературе // Расы и народы. – М., 1971. – С. 77–103.
12. *Василенко-Полонська Н.Д.* Рецензія. Проф. М.С. Слабченко «Соціально-правова організація Січі Запорозької» // Збірник Історико-філологічного відділу ВУАН. – Кн. XVI (1928). – К., 1928. – С. 291–304.
13. *Великанова М.С.* Палеоантропология Прутско-Днестровского междуречья / М.С. Великанова. – М. : Наука, 1975. – 284 с.
14. *Гарига М.В., Долженко Ю.В.* Дискретні ознаки на людських черепах із могильника козацького часу – Батурин (попередні данні) // Єврорегіон Дніпро. – К.: 2012. – С. 24–27.
15. *Гончарова Н.Н.* Формирование антропологического разнообразия средневековых городов: Ярославль, Дмитров, Коломна // Вестник антропологии : Научный альманах. – М., 2011 – Вып. 19. – С. 206.
16. *Громов А.В., Моисеев В.Г.* Краниоскопия населения Западной и Южной Сибири: География и Хронология // Расы и народы. Т.30. – М., 2004. – С. 216–249.
17. *David E.* Über die Varietäten des Verlaufes der Sutura infraorbitalis sagittalis // Aan. 1913. – Bd 44, N. 10. – S. 203–210.
18. *Денисова Р.Я.* Этногенез латышей (по данным краниологии) / Р.Я. Денисова. – Рига : 1977. – С. 241–243.
19. *Дерябин В.Е.* Курс лекций по многомерной биометрии для антропологов / В.Е. Дерябин. – М. : МГУ, биологический факультет, 2008. – 332 с.
20. *Долженко Ю.В.* Антропологічні матеріали могильника козацького часу Лютецька // Проблеми дослідження пам'яток археології східної України (пам'яті С.Н. Братченка), 2012 – С. 487–507.
21. *Долженко Ю.В.* До питання про неметричні ознаки на людських черепах із Київського Арсеналу XVII–XVIII ст. // Лаврський Альманах. Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури : Збірник наукових праць. – К. : Фенікс, 2010. – Вип. 25. – С. 11–17.
22. *Евтеев А.А.* Краниологическая серия XVIII века из некрополя села Козино (Московская обл.): внутригрупповая изменчивость и предварительные результаты межгруппового анализа // Археология Подмоскovie : Материалы научного семинара. – М. – Вып. 7. – С. 433–440.
23. *Заллер К.* Коррелятивная изменчивость размерных признаков черепа, ее значение для истории расовых «типов» и для расогенеза // Современная антропология. – М., 1964. – 225 с.

24. *Златогорський О.С., Долженко Ю.В.* Атрибуція національної ідентичності ексгумованих жертв на городищі у Володимирі-Волинському // Дослідження на Володимир-Волинському городищі у 2010–2012 роках : джерела та матеріали / О. Златогорський, С. Панишко. Додаток 3. – Луцьк, 2013. – С. 148–162.
25. *Казарницький А.А., Широбоков И.Г.* Краниологические материалы из раскопок кладбища начала XVIII вв. на Большой Посадской улице. – СПб., 2011. – С. 42–46.
26. *Коваленко В., Моця О, Ситий Ю.* Основні етапи розвитку та соціально-топографічна структура середньовічного Батурина // Україна на порозі XXI століття: Актуальні питання історії : Збірник наукових праць. – К. : 199. – С. 72–73.
27. *Коваленко О.В., Луговий Р.С.* Звіт про дослідження на місці Успенської церкви в с. Лютенька Гадяцького району Полтавської області у 2009 році. – Полтава, 2009 // Науковий архів Інституту археології НАН України, ф. 1.
28. *Коваленко О.В., Луговий Р.С.* Звіт про дослідження на місці Успенської церкви в с. Лютенька Гадяцького району Полтавської області у 2010 році. – Полтава, 2010 // Науковий архів Інституту археології НАН України, ф. 1.
29. *Козинцев А.Г.* Этническая краниоскопия: Расовая изменчивость швов черепа современного человека / А.Г. Козинцев. – Л., 1988. – 165 с.
30. *Козинцев А.Г.* Краниоскопия и расовая классификация // Советская этнография. – 1987. – Вып. 2. – С. 12–31.
31. *Кулаковський П.* Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618–1648). / П. Кулаковський. – К., 2006. – 260 с.
32. *Лазаревский А.* Описание Старой Малороссии / А. Лазаревский. – К., 1893. – Т. II. – С. 521.
33. *Н.М. Левобережная Украина в XV–XVII вв. Очерк колонизации // Киевская старина. – 1896. – Т. III. Июнь. – С. 337.*
34. *Павленко С.О.* Загибель Батурина 2 листопада 1708 р. / С.О. Павленко. – К.: 2009. – С. 267.
35. *Пашкова В.И.* Очерки судебно-медицинской остеологии / В.И. Пашкова. – М., 1963. – 156 с.
36. *Петраускас А.В., Готун І.А., Квітницький М.В.* Охоронні дослідження біля с. Стайки // Археологічні дослідження в Україні. 2005–2007 рр. – К., 2008. – С. 303–306.
37. *Потехіна І.Д.* Краниометрична характеристика чоловічих черепів з могильника Стайки // Історична антропологія України в екологічному контексті. К.: 2013.
38. *Рогинский Я.Я.* Величина изменчивости измерительных признаков черепа и некоторые закономерности их корреляции у человека // Ученые записки Московского университета. – М., 1954. – С. 57–92.
39. *Рогинський Я.Я., Левин М.Г.* Антропологія. – М., 1987. – 528 с.
40. *Рудич Т.А.* Антропологические материалы из раскопок 1991–1996 годов в Вышгороде // Старожитності Вишгородщини : Збірка тез доповідей і повідомлень 13-ої науково-практичної конференції присвяченої «Дню пам'яті Ярослава Мудрого» 24–25 травня 2007 року в м. Вишгород. – Вишгород, 2009. – С. 75–79.
41. *Рудич Т.А.* К вопросу об антропологическом составе населения Украины XVI–XVII вв. // Степи Европы в эпоху средневековья. Т. 1. – Донецк, 2000. – С. 381–392.
42. *Рудич Т.О.* Антропологічні матеріали з розкопок цвинтаря на території Михайлівського Золотоверхого монастиря // Археологія – К., 2008. – Вип. 4. – С. 49–54.
43. *Рудич Т.О.* Антропологічний склад населення м. Чигирин XVI–XVII ст. (за матеріалами козацького цвинтаря) // Запорозьке козацтво в пам'ятках історії та культури : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Секція I, II. – Запоріжжя, 1997. – С. 55–56.
44. *Ситий Ю.М.* Цвинтарі Батурина XVII–XVIII ст. // Чигиринщина: історія і сьогодення : Матеріали науково-практичної конференції. – Черкаси, 2011 – С. 107–143.
45. *Тегако Л.И., Микулич А.И., Саливон И.И.* Антропология Белорусского Полесья / Л.И. Тегако, А.И. Микулич, И.И. Саливон. – Минск : Наука и техника, 1978. – С. 27–28.
46. *Телегін Д.Я.* Часи козацькі. Січі Запорозькі: За письмовими та археологічними джерелами. – К., 1997 – 207 с.
47. *Томашевич Т.В.* Закономерности распределения частот надглазничных каналов черепа человека // Вопросы Антропологии. – Вып. 80. – М., 1988 – С. 119–128.
48. *Хартанович В.И.* К краниологии населения Северо-Западного Приладожья XIX – начала XX в. // Балты, Славяне, прибалтийские Финны. Этногенетические процессы. – Рига, 1990. – С. 216–229.

49. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків. – Львів, 1990–1991. – Т. 1–3.
50. Яковенко Н.М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. – К., 2006 – 584 с.
51. Berry A.C., Berry R.J. Epigenetic variation in the human cranium // J. Anat. – 1967. – V. 101. – P. 361–379.
52. Brothwell D.R. Diggingupbones / D.R. Brothwell – London, 1972.
53. Bushkowitz W. Crania Ucrainica, r.1 // Український медичний архів. – X., 1927. – № 2–3.
54. Buxton L.H.D., Morant G.D. Essential craniological technique / L.H.D. Buxton, G.D. Morant. – J. Roy. Anthropol. Inst., 1933. – V. 63. – P. 19–47.
55. Dodo Y., Ishida H. Incidences of nonmetric cranial variants in several population samples from East Asia and North America // JASN. – 1987. – Vol. 95. – N 2 – P. 161–177.
56. Dwight T. The Size of the Articular Surface of the Long Bones as Characteristics of Sex. An Anthropological Study / T. Dwight // American Journal of Anatomy – 1905 – V. 4 – P. 19–32.
57. Kozintsev A. Homo. Ethnic epigenetics: A new approach Ethnische Epigenetik: Vol. 43/3 – Jena ; NY, 1992. – P. 213–244.
58. Kwiatkowska B, Nowakowski D. Charakteryzacja antropologiczna szczatkow kostnych z cmentarza przy kosciole sw. Marii Magdaleny we Wroclawiu (XVI–XVIII w.) // Biologia i hodowlazwierzat. – LX III. – 2011. – S. 25–43.
59. Martin R. Lehrbuch der Anthropologie. In systematishker Darstellung. Mit besonderer Berücksichtigung der anthropologischen methoden für studierende, ärzte und forschungsreisende. Zweite, vermehrte Auflage – Jena, Gustaf Fisher. Bd. II., 1928. – 1062 s.
60. Piontek J, Iwanek B, Czaplak Z. The crania from modern cemeteries in Jaksice (Kujawsko-Pomorskie Province, Poland) and craniometric relationships among medieval and modern Central European populations // Studies in Historical Anthropology. – 2004 (2006). – Vol. 4. – P. 123–135.
61. Piontek J, Iwanek B, Segeda S. Antropologia o pochodzeniu slowian : Monografie instytutu antropologii UAM. – Poznan, 2008 – S. 156.
62. Rightmire G.P. On the computation of Mahalanobis generalized distance (D_c^2) // American Journal of Physical Anthropology. – 1969. – Vol. 30. – № 1. – P. 157–160.
63. Vallois H.V. Laduree de l'homme fossile // L'Anthropologie. – 1937. – Vol. 47. – P. 499–532.

Долженко Ю. Краниологічна характеристика населення Батурина XVII–XVIII ст.

У статті проаналізовано залишки людей, похованих у м. Батурин в XVI–XVIII ст. Проведено порівняльний аналіз морфологічних комплексів цієї вибірки з населенням Східної Європи XIV–XIX ст. Визначено, що за даними краниометрії простежується зв'язок чоловічої досліджуваної серії із Батурина до росіян із Себежа, збірної групи східних українців Сум, Чигирин та певною мірою Луцька. В свою чергу, жіноча серія Батурина проявляє подібність з латишками, росіянками південних районів, групами із Білгорода, Вишгорода, Лютеньки, Луцька, Сум.

Ключові слова: краниологія, краниоскопія, Батурин, антропологія, населення.

Долженко Ю. Краниологическая характеристика населения Батурина XVII–XVIII вв.

В статье проанализировано остатки людей, похороненных в г. Батурин в XVI–XVIII вв. Проведено сравнительный анализ морфологических комплексов этой выборки с населением восточной Европы XIV–XIX вв. Определено, что согласно данным краниометрии прослеживается связь мужской исследуемой серией с Батурина с россиянами с Себежа, сборной группой восточных украинцев Сум, Чигирин и, в определенной степени, Луцка. В свою очередь, женская серия Батурина имеет сходство с латышками, россиянками южных районов, группами из Белгорода, Вышгорода, Лютеньки, Луцка, Сум.

Ключевые слова: краниологія, краниоскопія, Батурин, антропологія, населення.

Dolzhenko Yu. Craniological characteristics of Baturyn's population in 17–18 centuries

In the article, the remains of people buried in the town of Baturyn in 17–18 centuries are analyzed. Contrastive analysis of morphological complexes of this sample and Eastern Europe population of 14–19 centuries is conducted. It has been denoted that according to the craniometrical data the connection is

revealed between studied male series from Baturyn with Russians from Sebej, collected series of the eastern Ukrainian, Sumy, Chyhyryn and to some extent Lutsk. Baturyn female series show similarities to Latvian, Russian women of southern areas, groups of Belgorod, Vyshgorod, Lyutenka, Lutsk and Sumy.

Key words: craniology, craniосcopy, Baturyn, anthropology, population.

[надійшло до редакції: 16.09.2014 р.]

УДК 2-523.6(477)«20»

Олена ЖАМ
(Переяслав-Хмельницький)
Наталія ТКАЧЕНКО
(Переяслав-Хмельницький)
Лідія ЧЕРЕДНІЧЕНКО
(Переяслав-Хмельницький)

Полеві етнографічні дослідження Чернігівщини науковцями Переяслав-Хмельницького історичного музею в 60–70-х роках ХХ ст.: історія, тематика, результати

Систематичні наукові експедиції для поповнення відомостей з регіональної етнографії, дослідження побуту і культури українського народу, збирання предметів музейного значення для комплектування етнографічних колекцій розпочалися у Переяслав-Хмельницькому державному історичному музеї (далі – ПХДІМ) (нині Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав») наприкінці 50-х років ХХ ст. і були пов'язані зі створенням етнографічного відділу Історичного музею (відділ створений наказом № 30 від 7.10.1958 р.) [1].

Наша увага зосереджена на етнографічних дослідженнях Чернігівщини в 60–70-х роках ХХ ст. У досліджуваній період науково-експедиційна робота була одним із найважливіших напрямів у діяльності ПХДІМ. Головним завданням науково-експедиційної роботи було: збір і наукова обробка предметів музейного значення, виявлення пам'яток народної архітектури, фіксація відомостей нематеріальної культури. В подальшому зібрані матеріали використовувалися при створенні музейних експозицій і комплектуванні різнопланових колекцій.

Завдяки тому, що музейними працівниками завчасно було проведено низку експедицій і зібраний багатий етнографічний матеріал, створення етнографічного відділу ПХДІМ відбулося в короткі терміни. Директор ПХДІМ М.І. Сікорський і завідувач етнографічного відділу М.І. Жам у статті «Етнографічний відділ Переяслав-Хмельницького історичного музею», надрукованій у 1965 р. в журналі «Народна творчість та етнографія» писали: «Спираючись на допомогу громадськості – вчителів, студентів, учнів-красназців, протягом 1958–1962 рр. ми організували кількасот історико-побутових експедицій у села Переяслав-Хмельницького району та до сусідніх районів Полтавської і Чернігівської областей. Зібрано багаті етнографічні матеріали, що дало можливість підготувати широку їх різноманітну експозицію» [6, с.106].